

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ "СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕБЕЗПЕКИ, ЇХНІ ВИДИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ"

Андрій ТКАЧУК

У статті розглянуто особливості вивчення соціально-політичних небезпек, що пов'язані з різними формами прояву тероризму. Проведений аналіз міністерської навчальної програми нормативної дисципліни "Безпека життєдіяльності" та правових основ безпеки життєдіяльності в Україні свідчить про необхідність більш повноцінного та якісного опрацювання цього матеріалу студентами вищого педагогічного навчального закладу. Розроблено систему презентацій для ефективного викладу лекційного матеріалу по даній темі.

The article deals with the study of the features of the socio-political risks that are associated with different forms of terrorism. The analysis of ministerial curriculum normative discipline "Safety" and the legal basis of life safety in Ukraine demonstrates the need for more high-grade and high-quality processing of this material by students of higher educational establishments. A system for effective presentations, presentation of lectures on the topic.

Згідно міністерської типової навчальної програми нормативної дисципліни "Безпека життєдіяльності" для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» [1], вивченню небезпек, що пов'язані з тероризмом та різноманітними його проявами, приділяється багато уваги. Так, в темі 4 "Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики" із студентами пропонується розглядати: види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори; збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадання зброї та небезпечних речовин з об'єктів їхнього зберігання, використання, перероблення або під час транспортування; класифікація об'єктів щодо забезпечення захисту від терористичних дій; аналіз аварійних ситуацій під час технологічного тероризму; антитерористичні критерії оцінки уразливості та підвищення стійкості роботи об'єктів підвищеної небезпеки [1]. Однак, цей обсяг питань для вищого педагогічного навчального закладу є досить об'ємним і не завжди адекватним з точки зору його специфіки.

Проте, реалії сьогодення та правові основи безпеки життєдіяльності в Україні (Конституція України, Закон України "Про основи національної безпеки України", Закон України "Кодекс цивільного захисту України", Указ Президента України "Про Стратегію національної безпеки України", Закон України "Про боротьбу з тероризмом" та ін.), свідчать про необхідність більш повноцінного та якісного опрацювання цього матеріалу студентами з урахуванням особливостей педагогічного вишу, оскільки історичний аналіз показує, що за останні 150 років в Світі сталося понад 100 тис. терактів в яких загинуло майже 2 млн. людей, а тероризм охопив понад 170 країн світу [2-10].

Так, наприклад, 11 березня 2004 р. з 07:00 до 08:30 внаслідок серії вибухів в пасажирських потягах на залізничних вокзалах "Аточа", "Ель-Посо" та "Санта Еухенія" в Мадриді, що були організовані марокканською гілкою "Аль-Каїди", загинуло майже 200 осіб і понад 2000 людей постраждало. Теракти було скоєно за 3 дні до парламентських виборів в Іспанії, внаслідок чого, на хвилі протесту проти участі іспанців у війні в Іраку, до влади прийшли соціалісти, які звинувачували попередню владу у приховуванні та фальсифікації інформації про розслідування причин трагедії, оскільки стара влада безпідставно звинувачувала ліворадикальну націоналістичну організацію баскських сепаратистів "ЕТА".

7 липня 2005 р. в Лондоні відбулося 4 скоординованих вибухи, які здійснили терористи-смертники з "Аль-Каїди". В 08:50, з проміжками в 50 сек., було підірвано три потяги Лондонського метрополітену. Майже через годину, о 09:47 пролунав четвертий вибух в автобусі на Тевісток-сквер. Загинуло 52 людини та майже 1000 поранено. Найбільший резонанс в суспільстві викликав той факт, що всі смертники були громадянами Великобританії, причому троє народились і вирости в країні, вчилися у британських школах.

Теракт призвів до того, що система громадського транспорту в Лондоні була паралізована на декілька діб. Не працював мобільний зв'язок. Вибухи відбулись в перший день саміту Великої вісімки, що проходив у Великобританії. Крім того, напередодні вибухів, Лондон одержав право на проведення Літніх Олімпійських ігор 2012.

22 липня 2011 р. в Норвегії сталися дві терористичні атаки, організовані 32-річним норвежцем Андерсом Берингом Брейвіком. Свої дії він пояснив бажанням захистити Норвегію від мусульман і лівих. Сумарна кількість жертв терористичних актів — 77, поранилих — понад 160.

Метою даної роботи є обговорення та висвітлення нових підходів при вивченні соціально-політичних небезпек, що пов'язані з різними формами прояву тероризму, в тому числі й більш ефективного компонування та подачі відповідного лекційного матеріалу за допомогою системи презентацій.

При опрацюванні даного матеріалу, студентам слід наголошувати, що, згідно Закону України "Про боротьбу з тероризмом" [5], **тероризм** — це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. А під **технологічним тероризмом** розуміється злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненню загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру. Крім того, **терористичний акт** — це злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи ін. дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України (ККУ), а також ін. статтями, в тому числі 112, 147, 259-260, 443, 444.

У зв'язку з цим, потребує уточнення визначення такого поняття, як **терористична діяльність**, а саме — це діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму. Фактично, можна говорити про те, що: **терорист** — особа, яка бере участь у терористичній діяльності; **терористична група** — група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів; **терористична організація** — стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терактів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [5].

Крім того, згідно Національного класифікатора ДК 019:2010 "Класифікатор надзвичайних ситуацій", **надзвичайною ситуацією соціального характеру** є порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування (здійснення або реальна загроза терористичного акту у вигляді збройного нападу, захоплення й утримання заручників, важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, нападу чи замаху на екіпаж повітряного чи морського судна, викрадення чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях), або пов'язане із зникненням (викраденням) зброї та небезпечних

речовин, нещасними випадками з людьми тощо.

Студентам слід наголосити, що *за причинами виникнення тероризм поділяється на такі види* [11]: 1) *соціальний (соціал-революційний) тероризм*, що має на меті корінну або часткову зміну економічного чи політичного устрою власної країни; 2) *правий тероризм*, що домагається ліквідації парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму, тобто диктатури; 3) *національно-визвольний тероризм (тероризмом національних меншин)*, який здійснюється за етнічною ознакою та включає організації сепаратистського плану, що мають на меті боротьбу проти економічного і політичного диктату національних держав і монополій (головна вимога — відділення від держави, що їх поневолює, або повноцінної національної автономії для усунення дискримінації і гноблення); 4) *релігійний тероризм*, що виникає у випадках, коли релігійна самосвідомість стає визначальною у політичному протистоянні (він поділяється на *сектантський* (японська "Аум Сінрікьо") і *фундаменталістський (ісламський)* — свідоме застосування мусульманами насилля для отримання різних політичних цілей в ім'я релігії); 5) тероризм, пов'язаний з національно-релігійно-визвольними рухами *анти-імперіалістично-антиколоніального* характеру у *Третньому світі*; 6) *диверсійний тероризм*, організатором акцій якого виступають секретні служби держав-противників (диверсійні терористичні групи здійснюють провокаційні дії, спираючись часто на "п'яту колонну" в державі супротивника); 7) *світоглядний тероризм*, мотивом якого є принципова незгода з панівними нормами та стосунками у суспільстві (наприклад, з будівництвом ядерних об'єктів, вбивством тварин, забрудненням екосистем, глобалізацією); 8) *ядерний тероризм* відноситься до нових видів протиправної діяльності і полягає у застосуванні або погрозі застосування ядерних чи радіоактивних матеріалів, вибухових або забруднюючих пристроїв на їх основі для досягнення соціальних, економічних чи політичних цілей; 9) *кібертероризм* — використання або загроза використання комп'ютерних технологій з метою порушення суспільної рівноваги, залякування населення, вплив на прийняття рішень органами влади для досягнення політичних, корисливих або будь-яких ін. цілей, а також напад на комп'ютерні мережі, обчислювальні центри, центри керування військовими мережами і медичними установами, банківські та інші фінансові мережі, засоби передавання інформації за допомогою комп'ютерних мереж (може застосовуватися з метою саботажу державних установ, завдання економічних збитків, дезорганізації роботи з потенційною можливістю смертей — атаки на аеропорти); 10) *електромагнітний тероризм* — використання електротехнічних пристроїв для створення електромагнітного випромінювання і полів високої напруги з метою впливу на конкретні технічні засоби і системи, внаслідок чого буде дезорганізована їхня робота або повне виведення з ладу; 11) *кримінальний тероризм* злочинних мафіозних угруповань, що має особливий вплив під час проведення суспільно-економічних перетворень у законодавстві (він переважно не має чітко визначеної політичної мети, адже її затьмарює бажання наживи (економічний мотив), й характерний і для України, наприклад у випадках вбивства кримінальних угруповань своїх конкурентів); 12) *поштовий тероризм*, коли для вчинення замаху вдаються до послуг пошти а для терактів використовуються бандеролі, посилки і звичайні листи; 13) *телефонний тероризм і хуліганство*, коли телефонні погрози стосуються, як правило, місць великого скупчення людей (повідомлення про замінування вокзалів, кінотеатрів, навчальних закладів тощо). Незважаючи на те, що повідомлення у переважній більшості не підтверджуються, на перевірку кожної заяви відволікається багато людей і техніки, завдаються матеріальні збитки. Телефонне хуліганство і телефонний тероризм є злочинами, за які передбачено кримінальну відповідальність. Зокрема, згідно із статтею 259 ККУ, завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, карається позбавленням волі на строк від 2 до 6 років. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки або вчинене повторно, карається позбавленням волі на строк від 4 до 8 років.

Для викладу лекційного матеріалу по даній темі нами розроблено систему навчально-методичних засобів, одним з основних складових якої є ряд презентацій для більш повноцінного та наглядного опрацювання студентами питань, розуміння масштабів соціально-політичних небезпек, що пов'язані з різними формами прояву тероризму, в тому

числі й в Україні. Так, в презентації "Тероризм в Україні" говориться про те, що на протязі всієї історії існування України, як держави, ми, нажаль, мали справу з багатьма видами тероризму.

Наприклад, 2 жовтня 1999 р., під час передвиборчої компанії на президентських виборах в Україні, в Кривому Розі біля Палацу культури Інгулецького гірничозбагачувального комбінату, де проходила зустріч лідера Прогресивної соціалістичної партії України Наталії Вітренко з виборцями, було здійснено теракт, кваліфікований як замах на кандидата в Президенти України. Після мітингу в натовп людей, де знаходилась Вітренко, було кинуте 2 бойові гранати РГД-5. Охоронець встиг виштовхати Вітренко з зони безпосереднього ураження, тому вона одержала легкі осколочні поранення. В цілому, внаслідок вибуху постраждало 45 людей, які одержали осколочні поранення різного ступеня та контузії, а одній з тілоохоронців відірвало кінцівки. Виконавцями замаху виявились громадяни Росії, два брати Сергій і Володимир Іванченки, які начебто працювали на Соціалістичну партію іншого кандидата в президенти – О. Мороза.

21 листопада 2004 р., в день проведення першої спроби другого туру виборів президента України (Віктор Янукович проти Віктора Ющенка), двома громадянами Росії Михайлом Шугаєм та Маратом Москвітіним була організована спроба підризу замінованого пластитом автомобіля ВАЗ-21043 з російськими номерами, припаркованого навпроти центрального виборчого штабу В. Ющенка в м. Києві. Лише завдяки випадковості теракт не здійснився, бо коли співробітники МВС того дня перевіряли документи у цих підозрілих людей, то в них були виявлені фальшиві паспорти громадян України та Росії, а під час огляду в багажнику їх автомобілю – "взведений" потужний саморобний вибуховий пристрій та три пістолети з набоями.

У 2008 р. в м. Кіровограді СБУ викрито діюче расистське угруповання в першу чергу антисемітського спрямування, організатором якого виявився мешканець Кіровограда, свого часу звільнений з правоохоронних органів за непрофесійність. Він знаходив однодумців за допомогою мережі Інтернет, де, спілкуючись на різних форумах, закликав до знищення представників єврейської національності. Члени угруповання – 14 студентів навчальних закладів міста віком 18-20 років, вивчали літературу часів фашистської Німеччини та твори Адольфа Гітлера, під прикриттям діяльності легальних патріотичних організацій систематично проводили вишколи та виїзди на місце колишньої ставки фюрера "Вервольф" (Вінницька область), де в день його народження дали клятву вірності ідеям расизму. Крім побиття євреїв та інших осіб неслов'янської національності (03.02.2008 звірське побили громадянина Палестини), виготовлення листівок антисемітського та расистського спрямування, вони планували здійснити серію терактів, в тому числі – підірвати вибухівку біля приміщення хоральної синагоги.

27 квітня 2012 р. в обідню пору в центрі м. Дніпропетровськ сталась серія терористичних актів, внаслідок яких постраждало 31 особа, зокрема 10 дітей. Впродовж проміжку в 70 хв. сталося чотири вибухи бомб, які розміщувалися в сміттєвих урнах на ділянці у 800 метрів вздовж головної вулиці міста – проспекту Карла Маркса. Вибухові пристрої були саморобними, зроблені з вільнодоступних матеріалів, фугасної дії та безоболонкового типу.

В лютому 2012 року в м. Одеса за підозрою в підготовці терористичного акту було затримано громадян Росії (уродженців Чечні) Адама Осмаєва, Руслана Мадаєва, та громадянина Казахстану Іллю П'янзіна. В кінці 2011 року Осмаєв разом з підручними за підробленими паспортами приїхали в Україну, де він деякий час працював консультантом в українській торговій фірмі і жив в Одесі на зйомній квартирі на Тираспольській вулиці. Осмаєв готував своїх напарників для ведення диверсійної діяльності, навчав мінно-вибухової справи, збираючи бомби з матеріалів, куплених у магазині. Крім того, Осмаєв займався вербуванням майбутніх бойовиків. 4 лютого 2012 року в руках у Мадаєва вибухнула саморобна малопотужна бомба. Прибулі на місце події пожежні спочатку вирішили, що в квартирі вибухнув газ, проте після того, як були виявлені деталі вибухових пристроїв, до розслідування підключилися співробітники СБУ. Під час обшуку в квартирі було знайдено ноутбук Осмаєва, в пам'яті якого зберігалось багато екстремістської літератури, карта Одеси з відповідними позначками, фотографії Театру музичної комедії і Палацу спорту.

В Україні, у співпраці та під прикриттям релігійної громади "Давет", регулярно проводячи різноманітні акції, мітинги та конференції, фактично діє Хізб-ут-Тахрір (Партія ісламського визволення) – політична партія та радикально налаштована ісламістська організація, що сповідує принципи ісламського фундаменталізму. Метою своєї діяльності вважає створення (відновлення) всесвітньої ісламської держави Халіфат. На території України Хізб-ут-Тахрір не зареєстрована, але її прихильники об'єднуються в релігійні громади, які діють цілком легально. З метою розширення сфери впливу та збільшення чисельності своїх прихильників створюються спеціальні гуртки, де люди, здатні до поширення ідеології і ведення політичної боротьби, одержують необхідну освіту. З метою формування вигідної для партії суспільної думки та впливу на суспільство в цілому, ідеї та програмні положення поширюються в широких масах. Це відбувається на уроках у мечетях, на зборах, у громадських місцях, вишах шляхом поширення друкованих матеріалів – книг, газет та листівок. Проводиться активна ідеологічна робота. Найбільше занепокоєння викликають наступні риси діяльності організації: небажання легалізувати діяльність організації, створення таємних осередків та приховане проведення акцій; активна джихадська риторика і підтримка шахідських форм боротьби; заперечення легітимності всіх політичних режимів у країнах мусульманського світу; неприйняття та відверта нетерпимість до всіх моделей демократичної побудови суспільства; непрозорість та приховування джерел фінансування; активні заходи щодо збільшення чисельності прихильників та членів організації у різних країнах світу; схожість цілей та завдань партії з цілями та завданнями інших радикальних та терористичних організацій, зокрема з "Аль-Каїдою".

Таким чином, вивчення соціально-політичних небезпек, що пов'язані з різними формами прояву тероризму є необхідною умовою подальшого вдосконалення засобів і технологій сучасного навчального середовища в контексті нормативної дисципліни "Безпека життєдіяльності". Тому, для більш ефективного викладу лекційного матеріалу по даній темі доцільно використовувати систему презентацій для більш повноцінного та наглядного опрацювання студентами питань, розуміння масштабів і наслідків соціально-політичних небезпек.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Типова навчальна програма нормативної дисципліни "Безпека життєдіяльності" для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр» / Розробники: О.І. Запорожець, В.П. Садковий, В.О. Михайлюк, С.І. Осипенко та ін. — К., 2011. — 18 с.
2. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 № 964-IV (в редакції від 18.05.2013).
3. Закон України "Кодекс цивільного захисту України" від 02.10.2012 № 5403.
4. Указ Президента України "Про Стратегію національної безпеки України" від 12.02.2007 №105/2007 (в редакції від 22.06.2012).
5. Закон України "Про боротьбу з тероризмом" від 20.03.2003 № 638-IV (в редакції від 20.03.2014).
6. Національні доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2004-2013 рр. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>.
7. Смолій В. А. Політичний терор і тероризм в Україні / К: Наукова думка, 2002 – 952 с.
8. Кофман Б.И., Миронов С.Н., Сафаров А.А., Сафиуллин Н.Х. Терроризм: история и современность. – Казань, 2002. – 807 с.
9. Сыромятников И.В. Терроризм – зло: учебное пособие для учащихся старшей ступени общеобразовательных учреждений / Под ред. А.Г. Караяни. – М.: СГА, 2008 – 85 с.
10. Безпека життєдіяльності: підручник / О.І. Запорожець, В.М. Заплатинський, Б.Д. Халмуратов, В.І. Применко, В.О. Михайлюк, Т.Я. Каницула. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 448 с.
11. Безпека життєдіяльності. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / А.І. Ткачук, О.В. Пуляк, С.О. Кононенко. – Перевидання, доповнене та перероблене. – Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард». – 2013. – 184 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткачук Андрій Іванович – кандидат технічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: вивчення дисциплін "Безпека життєдіяльності" та "Цивільний захист".